

HARRE VAKASININ SEBEPLERİ HAKKINDA BAZI MÜLAHAZALAR

Yrd.Doç.Dr. Ünal KILIÇ*

Yezid döneminin Kerbela'da Hz. Hüseyin ve taraftarlarının feci bir şekilde öldürülmesinden sonraki ikinci önemli olayı da Medinelilerin isyanı ve bu isyan neticesinde gerçekleşen Harre vakasıdır. Öyle ki Yezid denildiğinde günümüz insanının zihnine ilk gelen olay Kerbela ve Harre vakasıdır. Böylesine büyük yankılar uyandıran Harre vakasının nasıl gerçekleştiğinden ziyade söz konusu hâdisenin sebepleri üzerinde durulacaktır.

Sosyal bir olayın, toplumsal bir hareketin oluşum nedenini doğaları gereği yalnızca bir sebebe bağlamak doğru olmayacaktır. Çünkü sosyal bir hâdisenin ortaya çıkmasında dinî, etnik, ekonomik, psikolojik, siyasî vb. gibi diğer sebepler rol alabilirler. M. J. Kister'in tercümesini arz ettiğimiz makalesinde ortaya koymaya çalıştığının aksine bunlardan sadece birinin (ekonomik faktörün) göz önünde bulundurularak konunun vuzuha kavuşturulması doğru olmayacaktır. Dolayısıyla Harre vakasında da birden fazla sebebin olduğu düşüncesiyle bunları ortaya koymaya çalışacağız.

Diğer taraftan şunu da belirtelim ki, Medineliler tarafından isyan için gerekçe olabilecek sebeplerin varlığının isyanı haklı kılp kılmayacağı açısından da söz konusu sebeplerin ayrıntılı bir şekilde ortaya konulması ve değerlendirilmesi önem arz etmektedir.

a-Dinî Sebepler

Kaynakların tamamına yakını, Medinelilerin Harre vakası ile neticelenen isyanlarında dini sebebin etkili olduğunu belirtmektedirler.¹ Dini sebeplerin, böylesi bir isyanda rol oynadığını söyleyen tarihçilere göre Harre vakasına giden süreç şu şekilde oluşmuştur:

Velid b. Utbe'nin azledilmesinden sonra Medine valiliğine tayin olunan Osman b. Muhammed, Medine'nin ileri gelenlerinden oluşan bir heyeti Şam'a Yezid'in yanına gönderdi. 62/681 yılının sonlarında gönderilen bu heyette Münzir b. Zübeyr b. el-Avvam, Abdullah b. Ebî Amr b. Hafs b. el-Mugire el-Mahzûmî, Abdullah b. Hanzala el-Gâsîl b. Ebî Amir el-Ensârî ve Medine'nin diğer ileri gelenleri yer almaktaydı.²

* Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

¹ Muhammed İbn Sa'd, **et-Tabâkâtu'l-Kübrâ**, V, 66; Belâzürî, **Ensâbu'l-Eşrâf**, thk., Süheyl Zekkâr,-Riyad Ziriklî, Beyrut 1417/1996, V, 341; Taberî, **Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk**, Beyrut trz., IV, 371; İbnü'l-Esir, **el-Kâmil fi't-Tarih**, yay. Carolus Johannes Tornberg, Beyrut 1399/1979, IV, 111-112; Muhammed b. Hasan ed-Diyarбекrî, **Tarihu'l-Hamîs fi Ahvâli Enfesi Neffis**, Dâru's-Sadr, trz., II, 300; İbnü'l-İmâd, **Şezerâtu'z-Zehab fi Ahbâri men Zeheb**, thk., Abdulkadir el-Arnâvut-Mahmud el-Arnâvud, Beyrut 1406/1986, IV, 283; Hudarî, **Tarihu'd-Devleti'l-Ümeviyye**, thk., Muhammed Osmanî, Beyrut 1406/1985, s. 461; Muhammed Hüseyin Hudarî, **Nakdu Kitabu fi's-Şi'ri'l-Câhilî**, thk., Ali er-Rıda et-Tunûsî, Beyrut trz., s. 165; Julius Welhausen, **Arap Devleti ve Sukutu**, trc., Fikret Işıltan, Ankara 1963, s. 72

² Taberî, IV, 370; İbnü'l-Esir, **Kâmil**, IV, 111-112; Welhausen, bunlarla ilgili olarak şöyle demektedir: "Bu heyetin mensupları filvaki Zübeyr taraftarı olmamakla beraber, Ümeyye aleyhtarı olan umumî efkârın nüfuzlu mümessilleri idiler." **Arap Devleti**, s. 72.

Vâkıdî, bu insanların gönderilmesinin bizzat Yezid'in emriyle gerçekleştiğini, böylece Yezid'in onların şikayetlerini dinleyeceği ve kalplerini kazanabileceğini umduğunu rivayet etmektedir.³

Bu grubun gönderilmesi fikrinin Osman b. Muhammed'e ait olduğu, onun bu işteki maksadının Medineliler ile Şam arasındaki gerginliği azaltmak ve Medinelilerin Şam'a itaatlerinin devam ettiğini göstermek olduğunu söyleyenler de vardır.⁴

Yezid, Medine'den gelen bu kimseleri izzet ve ikram ile karşılayıp herkese 50.000 dirhem, Abdullah b. Hanzala'ya 100.000 dirhem, oğullarından her birine 10.000 dirhem hediye verdi. Ayrıca Abdullah b. Zübeyr'in kardeşi Münzir b. Zübeyr'e de 100.000 dirhem verdi. Ancak bunlar, Yezid'den gördükleri iyi muameleyle rağmen Medine'ye döndüklerinde Yezid'in aleyhinde konuşmaya başladılar.⁵

Medine'den gelen heyettekiler Mescid'e gittiler. Medinelilerin de mescide gelmesinden sonra Yezid aleyhinde ağır ithamlara başlandı.

Birisi kalktı ve şöyle dedi: "Biz öyle bir adamın yanından geliyoruz ki, onun dini yoktur; içki içiyor, köpeklerle, maymunlarla oynuyor, geceleri hırsızlarla ve haydutlarla düşüp kalkıyor. Şahid olunuz ki, biz ona olan biatımızı geri çekiyoruz."⁶

Abdullah b. Hanzala da bu esnada bir konuşma yaptı ve şunları söyledi: "Öyle bir adamın yanından geliyorum ki, şu çocuklarımın dışında kimseyi bulamayacak olsam bile, onları yanıma alırsam ve onunla savaşırım."⁷ Bunun üzerine orada bulunanlardan bazıları "Duyduğumuza göre Yezid sana ikramda bulunmuş ve hediyeler vermiş" dedikten sonra, ondan bunu kabul edip etmediğini sordular. Abdullah ise şöyle cevap verdi: "Ben onun verdiklerinden sadece kendime yetecek kadarını aldım. Bunlarla ona karşı kuvvetlenmek istedim."⁸

Medinelilerin isyan öncesi yaptıkları bu konuşmalarla ilgili ayrıntılı bilgiler veren Taberî'nin "Tarih"inde yer almayan ancak daha muahhar olan İsfahânî'nin "el-Egânî" sinde zikredilen bir rivayete göre ise bu konuşmalarla halkı isyana teşvik edenler Yezid'i hal ettiklerini ifade etmek için başlarında ki sarıkları, ayaklarındaki ayakkabıları (mest) vs. çıkartmaya başladılar; mescit bir anda bunlarla doldu.⁹

³ Belâzürî, **Ensâb**, V, 337.

⁴ Kister, s. 36.

⁵ İbn Sa'd, V, 66; Halîfe b. Hayyât, **Tarih**, thk., Ekrem Ziya el-Umerî, Riyad 1405/1985, s. 237; Belâzürî, **Ensâb**, V, 338; Taberî, IV, 380; İbn Abdîrabbih, **el-İkdu'l-Ferîd**, thk., Muhammed Sâd Uryan, Kahire 1359/1940, IV, 355; İbnü'l-Esir, **Kâmil**, IV, 102-103; Diyarbekrî, II, 300; Nüveyrî, **Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûn'l-Edeb**, thk., Muhammed Rıfâ Fethullah-İbrahim Mustafa, Kahire 1395/1975, XX, 486-487; İbnü'l-İmâd, IV, 283.

⁶ Belâzürî, **Ensâb**, V, 337-338; 352-353; Taberî, IV, 380; İbnü'l-Esir, **Kâmil**, IV, 103; Reinhart Dozy'e göre onların "Hırsızlar ve haydutlar" diye nitelendirdikleri bedevilerdir. Yezid, çölde yetiştiği için fırsat buldukça haydutluk yapsalar bile bu çöl evlatlarına çok önem veriyordu." **Tarihi İslâmiyet**, trc., Ömer Rıza Doğrul, İstanbul 1308/1890, s. 226.

⁷ Taberî, IV, 380; İbnü'l-Esir, **Kâmil**, IV, 103; İbn Abdîrabbih, IV, 355.

⁸ İbn Abdîrabbih, IV, 355; Ömer Süleyman Ukaylî ise Medinelilerin Hanzala'ya sordukları soruyla ilgili şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "Anlaşıldığı kadarıyla Medinelilerin bizzat kendileri bile Yezid'e karşı yapılan ithamlar hususunda bu heyetin sözlerinden mutmain değillerdi. Bu sebeple de Abdullah b. Hanzala'ya garip garip sorular soruyorlardı..." Vakatü'l-Harre fi Ahdi Yezid b. Muaviye", **Mecelletü Külliyyeti'l-Âdâb**, Riyad 1986, sayı: XIII, s. 161.

⁹ krş, bkz. Taberî, IV, 368; İsfahânî, **Kitabu'l-Egânî**, şerh ve hamîş, Ali Mühennâ-Semir Câbir, I, 28.

Vâkıdî'nin naklettiği bir rivayete göre de “Medineliler isyan ettikleri gün Ümeyye oğullarını Medine’den çıkardılar. Abdullah b. Hanzala bu esnada şunları söyledi: “Ey kavmim! Eşi ve benzeri olmayan Allah (c.c)’tan korkun! Şayet Yezid’e karşı isyan etmemiş olsaydık gökten üzerimize taş yağdırılacağından korkardım. Bu adam (Yezid) öyle birisi ki annelerle, kızlarıyla ve kız kardeşleriyle nikahlanıyor, şarap içiyor, namazı terk ediyor. Yemin ederim ki, yanımda benimle birlikte ona karşı mücadele edecek hiç kimse olmasa bile ben yine ona karşı savaşırım.”¹⁰

Yukarıda verilen rivayetlerden anlaşıldığı kadarıyla Yezid’in kötü yaşantısına¹¹ Şam’a gittikten sonra bizzat şahit olan Medine’nin ileri gelenleri, Medine’ye döndükten sonra bunları dile getirerek halkın ona olan biatlarını geri çekmeleri için konuşmalar yaptılar. Bu konuşmalardan sonra isyan süreci başladı. Bir başka ifadeyle Yezid’in dine uygun olmayan yaşantısı Medinelilerin isyan etmelerinin asıl sebebi oldu.

Diğer taraftan araştırmacılarından bazılarının da ifade ettiği üzere Medinelilerin isyanlarının Yezid’in kötü yaşantısı sebebiyle (dini sebep) meydana gelmediğini gösteren bilgiler de bulunmaktadır. Şöyle ki:

1-Yezid’in kötü yaşantısı iddiasıyla isyana kalkışıldığını söylemek zordur. Zira Yezid iktidara geçeli 3 yıl olmuştu. Bu zaman zarfında Medineliler, ona biat etmiş ve sükûnet içerisinde ona bağlılıklarını sürdürmüşlerdir. Kötü yaşantı öyle birden bire ortaya çıkmaz; iddia olunduğu gibi şayet Yezid, dine ters davranışlar içerisinde idiye bunun mutlaka önceden başladığı söylenilmelidir. Oysa Medinelilerin bundan önce bu doğrultuda bir şikayetlerine rastlanılmaz.¹²

2-Kaynaklarda Abdullah b. Ömer ve Muhammed İbnü’l-Hanefiyye ile ilgili anlatılan iki rivayete göre de Medinelilerin zikredilen sebeplerle isyanları doğru kabul edilemez.

Medineliler, Yezid’in yanından döndükten sonra Abdullah b. Mutî ile arkadaşları, Muhammed b. Hanefiyye’nin yanına giderek onu Yezid’e olan biatını geri çekmeye çağırdılar. Ancak o, gelenlerin bu isteğini kabul etmedi. İbn Mutî, ona: “Yezid, içki içiyor, namaz kılmıyor, kitabın hükmü dışına çıkıyor” deyince Muhammed b. Hanefiyye, onlara şöyle cevap verdi :

- “Bu anlattıklarınızı Yezid’de görmedim. Oysa ben onun yanında bir süre kaldım. Onun namaza devam ettiğini, hayır ve iyiliği araştırdığını, fihki sorduğunu, sünnete bağlı kaldığını gördüm.”

- “O, böyle yapmışsa, sana karşı riyakarlık için yapmıştır.”

- “O, benden korkacak veya benden bir şey umacak değildir ki, bana karşı böyle davransın. Onun içki içtiğini nereden biliyorsunuz, gördünüz mü? Eğer görmüşseniz demek ki, siz de onunla birlikte içtiniz. Görmediyseniz, o zaman bilmediğiniz bir hususta şahitlik yapmanız size helal olmaz...”¹³

¹⁰ İbn Sa’d, V, 66. Yezid’le ilgili araştırmalarımız esnasında onun, anneleriyle, kızları ve kızkardeşleriyle nikahlandığına dair bir bilgiye İbn Sa’d’ın **Tabakât**’ından başka bir kaynaktan rastlayamadık. Öyle anlaşılıyor ki İbn Sa’d tarafından nakledilen bu rivayet Abdullah b. Hanzala’nın ya kızgınlık anında ya da Yezid aleyhinde bir kamuoyu oluşturmak için söylenmiştir. Üstelik böyle bir fiil Yezid tarafından işlenmiş olsaydı Yezid’in muhalifleri olan kimseler bunu elbette kullanırlardı.

¹¹ Mesûdî’ye göre Firavın’dan daha da kötü bir yaşantı idi. **Mürûcu’z-Zehab**, thk., Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Beyrut 1408/1988, III, 78.

¹² Kister, s. 37-38; Ukaylî, **Vak’atü’l-Harre**, s. 162.

¹³ İsfahânî, **Egânî**, I, 28-29; İbn Kesir, **el-Bidâye ve’n-Nihâye**, thk., Ahmed Ebû Müslim-Ali Necib Advâ, Beyrut trz., VIII, 236-237; Biraz farklılıkla İbn A’sem, **el-Fütûh**, Beyrut trz., III, 163-164; İbn Tolun, **Kaydû’s-Şerid min Ahbâri Yezid**, thk., Muhammed Garb, yy ve trz., s. 42-43; Feryâl bnt. Abdillâh ise bu rivayetle ilgili

İsfahânî'nin kaydettiği bir rivayete göre ise Abdullah b. Zübeyr, Abdullah b. Ömer'in evde olmadığı bir sırada onun evine giderek, karısına Yezid'in aleyhinde bir takım sözler söyledi. Ancak İbn Ömer eve döndüğünde karısını dinledikten sonra İbn Zübeyr'in de gerçek endişelerinin dini olmadığına dair sözler söylediği nakledilmektedir.¹⁴

3-Dini gerekçelerle yapılan isyan sadece Medineliler ile sınırlı kalmazdı. İslâm devletinin değişik yörelerindeki müslümanlar da bu tür isyanlarda bulunurlardı veya en azından Medinelilere destek olurlardı. Halbuki Harre vakası esnasında böyle bir dayanışmanın olduğuna dair bilgi bulunmamaktadır.

4-Savaşın az öncesinde Abdullah b. Cafer ile görüşen Yezid'in Medinelilere bir takım vaatlerde bulunduğu, böylece onları isyandan vazgeçirmeye çalıştığı görülmektedir; onlara yaz ve kış mevsimlerinde ayrı ayrı olmak üzere iki maaş bağlayacağını, Medine'deki buğday fiyatlarını Şam'daki buğday fiyatları seviyesine indireceğine vb. sözler verdiği de nakledilmektedir.¹⁵ Bu da gösteriyor ki Yezid, isyana sebep olarak bir takım ekonomik konular üzerinde durmuş, kendi yaşantısı ve uygulamalarıyla ilgili dine ters bir davranışın düzeltileceği hususunda herhangi bir şey söylememiştir. Oysa isyan ateşinin sönmeye için vaatler yapılırken bu vaatlerin isyana sebep olan huzursuzlukların halledilmesine yönelik olması en uygun hareket olurdu.

b-Ekonomik Sebepler

Harre vakasının dini sebeplerden ziyade ekonomik nedenlerle gerçekleştiğini söyleyen Vâkîdî'nin anlattıkları oldukça önemlidir. Kitâbü'l-Harre adlı bir eser de yazan Vâkîdî'nin konuyla ilgili söyledikleri en mukaddem bilgiler olma niteliğindedir.¹⁶ Ayrıca o, Hicazlıların tarihini en iyi bilen kişi olarak bilinmektedir.¹⁷ Vâkîdî'nin güvenilirliği rivayet etmiş olduğu haberlerin senedindeki titizliğinden kaynaklanmaktadır. Örneğin Harre vakasıyla ilgili rivayetinde ta İbrahim b. İsmail b. Ebî Habîb el-Ensârî'ye kadar sened zincirini ulaştırır. Bu şahıs ise 161/781 de ölen Benî Abdi'l-Eşhel'in azatlısıydı. Teracim kitaplarında belirtildiğine göre İbrahim ise söz konusu bu rivayetini Osman b. Affan ailesinin Mekke'deki mevlası olan Dâvûd b. el-Hüseyin'den aldı. Dâvûd b. el-Hüseyin ise Harre vakasından sadece 72 yıl sonra (135/752) öldü. Tarihi kaynakların belirttiğine göre, Medinelilerin isyanı esnasında Ümeyye oğullarından Hz. Osman (r.a)'ın ailesine mensup olanlar Medine'den çıkarılmadı.¹⁸ O halde Dâvûd b. el-Hüseyin'den

olarak şunu ilave ediyor: “Şayet onların iddia ettiği gibi Yezid, Muhammed b. Hanefiyye'ye karşı gerçek durumunu gizlemiş olsaydı bunu Medine'den gelen heyete öncelikle yapardı. Çünkü buradan gelenler Şam'da gördüklerini beldelerine anlatmak üzere gelmişlerdi. Dolayısıyla Yezid, adı geçen kötü fiilleri-şayet var idiyse öncelikle bunlardan gizlerdi. Oysa rivayete göre Yezid, kendisini adeta teftiş için gelenlerin yanında iddia olunan fiilleri işlemeye devam etmiştir ki bu pek mümkün görünmüyor. Üstelik Muhammed b. Hanefiyye'nin Yezid hakkındaki şahitliği diğerlerinden daha makbuldür. Zira O uzun süre onunla birlikte bulunduğunu bildirmektedir. Diğerleri ise çok kısa bir süre onunla birlikte bulunmuşlardır.”**Sûratü Yezid b. Muaviye fi'r-Rivâyeti'l-Edebiyye**, Riyad 1995, s. 125-126.

¹⁴ Geniş bilgi için bkz., İsfahânî, **Egânî**, I, 27-28

¹⁵ İbn Kuteybe, **el-İmâme ve's-Siyâse**, thk., Taha Muhammed ez-Zübnâ, Beyrut 1967, I, 177; Beyhakî, **el-Mehâsin ve'l-Mesâvi**, Beyrut 1404/1984, s. 65.

¹⁶ Vâkîdî'nin sika (güvenilir) bir ravi olduğu ifade edilmiştir. İbn Hacer, **Tehzibü't-Tehzib**, thk., Mustafa Abdulkadir Atâ, Beyrut 1415/1994, IX, 366.

¹⁷ İbnü'n-Nedim, **el-Fihrist**, Beyrut trz., s. 144.

¹⁸ Ezrâkî, **Ahbâru Mekke**, Göttingen 1275/1859, II, 202; Ebü'l-Arab, **Kitâbu'l-Mihan**, thk., Vehb el-Cebbûrî, Beyrut 1408/1988, s. 162.

Harre vakası ile ilgili gelen rivayetler mevsuktur diyebiliriz. Zira muhtemeldir ki, bu şahıs, olaya bizzat iştirak eden kimselerle görüştü. Hatta aynı şahsın “Tesmîyetü men Kutile bi'l-Harre” adında bir kitap yazdığı da¹⁹ bildirilmektedir. Vâkıdî'nin kendisinden kısa süre önce yazılan bu kitabı okuduğu söylenebilir...²⁰

Vâkıdî'nin “Kitâbü'l-Harre” adıyla bir kitap yazdığı, ancak günümüze kadar ulaşmayan bu kitaptaki bilgilerin, Ebü'l-Arab ve Semhûdî tarafından kaydedilerek bize kadar ulaştırıldığı söylenebilir.²¹ Kısmen Ya'kubî ve İbn Kuteybe tarafından da tekrarlanan bilgiler Vâkıdî'nin bahsolunan rivayetine benzemektedirler.²² Vâkıdî tarafından rivayet edilen bu haber, Medinelilerin isyan sebeplerinin ekonomik gerekçelerle ilişkisinin olduğunu ortaya koymaktadır:

“Harre vakasını ilk defa kışkırtan İbn Mîna'dır.²³ İbn Mîna, Muaviye'nin Medine'deki Savâfî'sinin²⁴ âmiliydi. O sırada Medine'de çok sayıda Savâfî vardı. Muaviye Medine'den çok miktarda gelir elde ediyordu.²⁵

İbn Mîna, beraberindeki adamlarıyla her yıl olduğu gibi yine Muaviye'ye ait malların gelirlerini almak için harekete geçti. Belhâris b. el-Hazrec yurduna gelinceye kadar hiç kimse onlara engel olmadı. İbn Mîna'nın adamları, bunların evlerini yıkıp duvarlarını da delip geçtiler. Bunun üzerine Belhâris b. Hazreç'liler, İbn Mîna'ya şöyle dediler: “Senin böyle yapmaya hakkın yok. Bu tür davranışların bize zarar veriyor.” Bundan sonra İbn Mîna, bir iş yapamadı. Adamlarını çalıştırmak için sabah götürüp akşam getiriyordu. Onun adamları bazen tam gün çalışırken bazen de bir kazma bile vurmadan geri dönüyorlardı. Bu durum daha fazla sürünce İbn Mîna, durumu valiye bildirdi; vali, o bölgenin ahalisinden üç kişiyi İbn Mîna ile gitmeye razı etti. Bunlar Muhammed b. Abdullah b. Zeyd, Züheyr b. Ebî Mes'ûd ve Muhammed en-Nu'man b. Beşîr idi. Bu kişilerin delaletiyle İbn Mîna ve adamları, bir müddet çalışma imkanı buldu. Ancak daha sonra Misver b. Mahreme, Abdurrahman b. el-Esved b. Abd-i Yegûs, Abdullah b. Mutî ve Abdurrahman b. Abdulllah b. Ebî Rebia bunların yanına gittiler. Onları çalışmaktan alıkoyup kovaladılar. İbn Mîna, durumu tekrar valiye bildirdi. Vali kızdı ve şöyle dedi: “Toplayabildiğin kadar mevâlî topla.” Vali ayrıca beraberinde bulunan adamlarından bazılarının da İbn Mîna'ya yardımcı olmaları için gönderdi.

İbn Mîna beraberindekilerle geri döndü ama bir şey yapamadı. Çünkü Ensar ve muhacirlerden oluşan bir grup, onun çalışmasına yine engel oldu. Aralarında ufak tefek sözlü kavgalar oldu. Bunun üzerine durum valiye iletildi.²⁶

¹⁹ Ebü'l-Arab, 173.

²⁰ Ukayli, *Vakatü'l-Harre*, s. 165

²¹ Ebü'l-Arab, s. 159-161; Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafa*, thk., Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Beyrut trz., I, 127-130.

²² İbn Kuteybe, *İmâme*, I, 176-177; Ya'kubî, II, 144-165.

²³ Semhûdî bu şahsın Abdurrahman b. Ebî Ahmed b. Cahş olduğunu söylemiştir. *Vefâu'l-Vefa*, I, 127; İbn Kuteybe ise İbn Mîna değil de İbn Misa şeklinde telaffuz etmiştir. *İmâme*, I, 176-177. Oysa diğer kaynaklarda İbn Mîna şeklinde yazılmıştır.

²⁴ Savâfî, “Safîyye” kelimesinin çoğulu olup, sahibinin bırakıp gittiği mal ve topraklara denir. Geniş bilgi için bkz. Mustaf Fayda, *Hiz. Ömer Zamanında Gayr- Müslimler*, İstanbul 1989, s. 36

²⁵ Ebü'l-Arab, s. 160-161.

²⁶ Ebü'l-Arab, s. 159-160; Semhûdî, I, 127-128; Ayrıca bkz. Kister, s. 38-39; Ukaylî, *Vak'atü'l-Harre*, s.163-164

Vâkıdî yukarıdaki rivayete şunları da ilave eder: “Bu tartışmalardan sonra Ensar ve Kureyş’ten 10 kişi valinin huzuruna gittiler. Yaptıklarından dolayı İbn Mîna’yı valiye şikayet ettiler. Ancak vali, İbn Mîna’ya arka çıktı ve gelenleri azarladı. Aralarında sert tartışmalar oldu. Sonunda vali onlara “ben sizin halifeye karşı kin beslediğinizi ve niyetinizin hiçte iyi olmadığını halifeye yazacağım” tehdidinde bulundu. Bunun üzerine onlar valinin yanından ayrıldılar ve İbn Mîna’ya engel olacakları hususunda fikir birliğine vardılar.”²⁷

Bundan sonra vali, Medine’de olanları halifeye bildirdi ve kendisini bekleyen güçlükleri ona hatırlattı. Yezid, bu mektup üzerine Nu’mân b. Beşîr’i onlara nasihatte bulunması ve bu işten vazgeçirmesi için görevlendirdi. Yezid, Nu’mân b. Beşîr’e şöyle dedi: “Medinelilerin büyük çoğunluğu senin kavmindendir. Hiçbir şey onları istediklerinden alıkoymaz, ancak gerçek şu ki, onlar isyandan vazgeçerse bana muhalefet edecek kimse kalmayacaktır.” Bu sözler üzerine Nu’mân, Medine’ye giderek onları isyandan vazgeçirmek için uğraştı. Medineliler ise Nu’mân’ın nasihat ve ikazlarına aldırış etmeyerek savaşmaya kararlı olduklarını ifade ettiler.²⁸

Vâkıdî’nin belirttiğine göre “Nu’mân b. Beşîr’in Şam’a dönmesinden sonra Yezid, valiye bir mektup göndererek ondan tehditkar ifadelerle dolu mektubu Medinelilere okumasını istedi. Bu mektubu dinleyen Medineliler de Yezid’in gıyabında çok ağır sözler söylediler. Yezid’in kendileriyle savaşması için bir ordu tertipleyeceğini öğrendikten sonra Yezid’e karşı direnmeye karar verdiler.”²⁹

Yukarıdaki rivayetlerden anlaşıldığı kadarıyla “Medine’de başlayan muhalefetin ekonomik boyutu, Yezid’in babası Muaviye dönemine kadar uzanıyordu. Medineliler valiye gidip, “Muaviye atıyye konusunda başkalarını bize tercih etti, bizim maaşlarımızda bir dirhem bile artış yapmadı” diyerek hoşnutsuzluklarının sebebini açıklıyorlardı. Emevî hilafetiyle birlikte başta Muaviye olmak üzere iktidar ailesine mensup kimselerin şehirde sahip oldukları mal miktarı Medinelileri rahatsız edecek kadar çoğaldı. Bu siyasetin neticesinde üretim azalıp fiyatlar artmış, insanlar geçimlerini sağlamakta zorluk çekmeye, haklarını alamamaya başladılar. Ellerindeki malları iktidar ailesi mensuplarına satmak zorunda kaldılar.”³⁰

İktidar ailesinin sahip olduğu arazi miktarı ve buradan elde edilen gelir, Medinelilerin hayat şartlarının iyileşmesi yönünde bir katkıda bulunmuyordu. Çünkü buralardan elde edilen gelir³¹ görevliler tarafından toplanıyor ve Şam’a gönderiliyordu. Medineliler, çektikleri sıkıntılar sebebiyle, iktidar ailesinin sahip olduğu mülk ve elde ettiği gelirin yasal olup olmamasını pek te önemsemiyorlardı. Evet, belki de Muaviye ve Yezid, Medine arazisinin büyük çoğunluğuna meşru yollarla sahip olmuşlardı³², ancak daha önceden yaşanan müreffeh hayatı özleyen ve sıkıntılara maruz kalan Medineliler, bunlara sebep olarak Medine arazisinin iktidar ailesinin eline geçmesini gösteriyorlardı.

²⁷ Ebü’l-Arab, s. 160-161; Semhûdî, I, 128; Ayrıca bkz. Kister, s. 39; Ukaylî, **Vak’atü’l-Harre**, s. 169

²⁸ Belâzürî, **Ensâb**, V, 339; Taberî, IV, 369; İbnü’l-Esir, **Kâmil**, IV, 104

²⁹ Ebü’l-Arab, s. 161. İbn Kuteybe, vali Osman b. Muhammed’in bu mektubu mescitte okurken korkuya kapıldığını ifade etmektedir. bkz., **İmâme**, I, 177

³⁰ Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Harre Savaşı”, **DİA**, İstanbul 1998, XVII, 245.

³¹ Miktarı, 150.000 vesk hurma ve 100.000 vesk buğday idi. bkz. Semhûdî, I, 127; Ebü’l-Arab, s. 159.

³² Ukaylî, Muaviye’nin bu kadar geniş bir araziye hangi yollarla sahip olduğu hususunda detaylı bilgiler sunmaktadır. **Vak’atü’l-Harre**, s. 165-169

Hicaz bölgesi, iktisadi olarak kendisine yeterli olabilen bir bölge değildi. Sürekli diğer bölgelere ihtiyaç hissetmekteydi. İslâm fetihlerinin başlamasından sonra yine de ganimet gelirleri ile geçinmekteydi. Fetihlerin durması ile de Medine bu gelirden büyük ölçüde yoksun kaldı.³³

Söz konusu sıkıntıya maruz kalan Medineliler, arazilerini ucuz fiyatlarla satmak zorunda kalıyorlardı. Bunu fırsat bilen iktidar ailesi, değerinin altında paralarla alımda bulunuyordu. Diğer taraftan ihtiyaç duydukları buğdayı ise diğer bölgelerden özellikle Şam'dan daha pahalıya almak durumunda kalıyorlardı.³⁴

Bir başka ifadeyle Medine arazisinin bir kısmı şu veya bu şekilde iktidar ailesinin özel mülkü haline gelmiştir. Bir kısmı ise ya Savâfi (sahibi olmayan arazi) ya da Hıma (koruluk, mera) addolunarak yönetimi devlet başkanına bırakılmıştı. Geriye ise Medinelilerin istifade edebileceği çok az arazi kalmıştı. Buna bir de satın almak zorunda kaldıkları buğday fiyatının Şam'daki fiyatın çok üstüne çıkartılması eklenince Medinelilerin tepkisi kaçınılmaz bir hal almış ve bu tepki isyana dönüşmüştür.³⁵

c-Siyasi Sebepler: Medinelilerin isyanına sebep olan etkenlerden birisi de siyasideir. Hz. Hüseyin'in vefatından bir süre sonra gerçekleşen bu isyanda Abdullah b. Zübeyr'in kendi siyasi emelleri için Medinelileri teşvik etmesinin büyük rolünün olduğu söylenebilir.³⁶

Vâkıdî'nin anlattığına göre “kardeşi Amr b. Zübeyr'i öldüren Abdullah b. Zübeyr, Mekke'lilerden biat almaya başladı. Ayrıca Medinelilere de bir mektup yazarak onlardan da Yezid'e isyan etmeleri ve biatlerini geri çekmelerini istedi. Bundan sonra Abdullah b. Mutî, Medinelilerden onun adına biat almaya başladı. Bu durumu gören Yezid, Osman b. Muhammed'den bir heyeti Medine'ye göndermesini istedi. Böylece onların olası bir isyanına engel olmayı ve kalplerini kazanmayı ümit ediyordu.”³⁷

İbn Zübeyr, Medinelilerin Şam'a karşı girişecekleri her hareketi destekliyordu. Zira Medinelilerin hareketi, doğrudan Abdullah b. Zübeyr'in lehine olmasa da hareketin temel amacının Emevîlere karşı olması her iki grubu birleştiriyordu. Aslında Hicaz, kendisinden hilafet merkezinin gitmesiyle siyasi otoritesini kaybetmişti. Bu otoritesini yeniden kazanmak için çaba gösteriyordu. Mekke ileri gelenlerinin temsilcisi olan Abdullah b. Zübeyr, Hz. Hüseyin'in şehid edilmesiyle tek kaldı. Mekke ile Medine arasında içten içe mevcut olan çekememezlik, burada ortak hedef Emevîler olduğu için geçici bir süre ortadan kalktı.³⁸

Diğer taraftan Kerbela sonrasında İslâm toplumunda Emevî iktidarına karşı oluşan tepkinin Medinelilerde de mevcut olduğu; bu tepkinin de Yezid'e isyanda etkili olduğu söylenebilir. Zira daha önce de ifade edildiği üzere Kerbela faciasından sonra Emevîlere karşı beslenen düşmanlık ve kin duygusu

³³ M. Mahfuz Söylemez, **Kuruluşundan Emevîlerin Başlangıcına Kadar Kûfe Şehrinin Siyasi Tarihi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara 1995, s. 102.

³⁴ İbn Kuteybe, **İmâme**, I, 176 İbn Kuteybe'nin ifadesine göre bu dönemde Medine'de, 7 sa' buğday 1 dirhem idi. I, 177 Bu dönemde Şam'daki buğday fiyatlarının ne kadar olduğunu tespit edemedik ancak, Medine'deki fiyatların oldukça altında olduğu söylenebilir.

³⁵ Kister, s. 47,49; Ayrıca bkz. İbrahim Beydûn, **min Devleti Ömer ilâ Devleti Abdülmelik**, Beyrut 1411/1991, s. 190.

³⁶ Bahriye Üçok, **İslâm Tarihi-Emeviler-Abbâsiler**, Ankara 1979, s. 43

³⁷ Belâzürî, **Ensâb**, V, 337; Taberî, IV, 367-368.

³⁸ Mustafa Sabri Küçükkaşçı, **Emevîler Döneminde Medine**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul 1993, s. 97.

güçlendi, bu olay, bir çok ayaklanmanın hareket noktası oldu.³⁹ Kerbela faciası, bu olayın meydana gelmesinden kısa süre sonra ortaya çıkacak olan hemen bütün isyanların bahanesi haline geldi.⁴⁰

Bunların dışında Abdullah b. Zübeyr'in Yezid tarafından kendi üzerine gönderilmesi muhtemel olan ordunun en azından hızını kesmek üzere Medinelileri isyana teşvik etmiş olduğu akla gelebilir. Çünkü İbn Zübeyr, ilki başarısızlıkla neticelenen saldırının Yezid tarafından tekrarlanacağını düşünmüş olmalıdır. Dolayısıyla Medineliler, Yezid tarafından gönderilecek orduya engelleme noktasında tampon bir görev üstlenebilir ve onların güç kaybına neden olabilirlerdi. Böylece İbn Zübeyr, zayıf düşen ve zayıyat veren Şam ordusunu kolayca mağlup edebilirdi.

Sonuç olarak, sosyo-ekonomik yönden Hz. Peygamber ve ilk üç halife dönemindeki müreffeh yaşamı Emevî iktidarında bulamayan Medineliler, bu sıkıntılarının müsebbiplerinden biri olarak gördükleri Yezid'e isyan etmişlerdir. Bu isyanda Yezid'in İslama uygun olmayan bir yaşam ve yönetim tarzı sürdürmesinin yanı sıra onların Medine'nin eski siyasî konumuna kavuşmasını arzu etmeleri ve Abdullah b. Zübeyr tarafından isyana teşvikleri gibi dinî ve siyasî faktörlerin de etkili olduğu görülebilir.

³⁹ Demircan, **İslâm Tarihinin İlk Asrında İktidar Mücadelesi**, İstanbul 1996, s. 387.

⁴⁰ Welhausen, **İslamiyetin İlk Devrinde Dini-Siyasi Muhalefet partileri**, trc., Fikret Işıltan, Ankara 1989, s. 116-117; Abdullah b. Ali el-Müsned, **el-Aleviyyûn ve'l-Abbasiyyûn ve'd-Da'vetü Âli'l-Beyt**, Kahire 1412/1991, s. 29; Hasan Onat, **Emeviler Dönemi Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği**, Ankara 1993, s. 73-74; Ömer Süleyman el-Ukaylî, "Vakatü Kerbela", **Mecelletü Külliyyeti'l-Adâb**, Riyad 1986, s. 483; Demircan, **İktidar Mücadelesi**, s. 309-325; Ahmet Turan Yüksel, **Emevî Valilerinden Ubeydullah .b. Ziyad (28/648-67/686) Üzerine Bir Araştırma**, (yayınlanmamış doçentlik çalışması), Konya 1998, s. 133-135